

HUMANISTA ANTUN PROKULIJAN IZ BARA

Savo Marković

Reflecting the historic plurality of social relations in Adriatic region, on courses of European and Mediterranean political streamlines and activities of humanists and other personalities of great influence, uniting the private and public dialogue on traces of ethic and spiritual determinations and of ideological-prospective, with the rhetoric of communication in function of patriotic duty and cultural affirmation, we here present the data referring to Antun Prokulijan (Antonius Proculeianus), a renaissance man from Bar.

Život i djelo poznatog humaniste, kancelara Antuna Prokulijana, njegove mnogovrsne duhovne preokupacije i intelektualna interesovanja, iskazuju mentalitet, civilizacijske tokove i domete podneblja iz kojeg je potekao i u kojem je živio. Biografiju ovog kulturalnog epigona posebno osvjetljava nekoliko dokumenata, među kojima se nalaze pismo koje je 1551. uputio iz Trenta Antoniu (Antoine) Perrenotu de Granvelleu, *litere* koje je Paolu Manuziu poslao 1566. g. iz Šibenika, kao i epistola talijanskog dramaturga Luigija Grotoa, objavljena početkom XVII v. Pismo koje mu je Groto iz Adrie aprila 1569. g. uputio u Veneciju odnosi se na Prokulijanove literarne preferencije, otkrivajući humanističku mrežu prijatelja i uspon novih konvencija i komunikacijskih praksi višeg društvenog staleža,

među kojima je i emocionalna retorika. Na tom tragu je i pismo koje on upućuje papinskom tipografu. Ranija ga korespondencija, međutim, prikazuje u obavještajnoj mreži cara Karla V, sa zadatkom osmatranja situacije na istočnom Jadranu i njegovom zaleđu, u vrijeme kada su koincidirali turski i francuski interesi na Sredozemlju protiv Španije i habsburških zemalja. Svojom djelatnošću Prokulijan takođe aktuelizuje Croceov pojam „Španca“ kao tipa identiteta na Mediteranu u XVI v, tj. hrišćanina koji, nezavisno od etničkog porijekla, u španskoj politici odbrane hrišćanstva vidi i očuvanje vlastitog identiteta.¹

Pismo upućeno biskupu Arrása samo je jedno u nizu obraćanja Antuna Prokulijana najznačajnijim ličnostima svojeg doba, među kojima su bili: papa Pio V, kod kojeg se marta 1569. g. zalagao za uzdizanje na čast kardinala egerskog prelata, istaknutog diplomate,² prozaiste, pjesnika, naučnika i istraživača – polihistora Antuna Vrančića – kao i veliki kancelar Mletačke Republike Gianfrancesco Ottoboni,³ kojem je, slijedeći obrazac

---

¹ Cfr.: Mirjana POLIĆ BOBIĆ, *Hrvatska / Španjolska, Povijesne i kulturne veze; Croacia / España, Relaciones históricas y culturales*, Zagreb 2001., str. 103.

² Naglašavajući Vrančićeve vrline u cijelom hrišćanskom svijetu (*orbi Christiano*), Prokulijan se tada posebno osvrnuo na njegove zasluge za postizanje mirovnog sporazuma nakon bitke kod Sigeta, kada je kao ambasador cara Maksimilijana stigao u Carigrad avgusta 1567, gdje je pregovarao s Mehmedpašom Sokolovićem i Selimom II, postigavši da se u Jedrenu, februara 1568, okonča rat između Austrije i Osmanskog Carstva: „...*Maximiliani Caesaris a Consiliis illustrissimus, qui nuper periculosissimum bellum a barbaris Pannoniae illatum, utilissimis iudiciis eiusdem Caesaris Legatus dispulit...*“.

Savo MARKOVIĆ, *Studia Antibarensia*, Perast 2006, str. 260-261.

³ Gianfrancesco Ottoboni, sekretar *Vijeća umoljenih* od 1533. i sekretar *Vijeća desetorice* od 1544, zbog svojih zasluga za Mletačku Republiku postavljen je za *Velikog kancelara* 1559. g. *Storia della famiglia Ottoboni*, <http://www.serlupi.it/Ottoboni.html> (14. 9. 2011).

Brunijeve pohvale Firenci,⁴ posvetio svoj „*Oratione al clarissimo m. Giovan Battista Calbo degnissimo rettor, et alla magnifica commvnita di Spalato, detta da Antonio Proculiano Cancelliero di essa Communità.*” Ovaj čuveni govor je od samog početka imao odjeka u dalmatinskoj sredini, tako da je i enkomion Šibenčanina Ilije Tolimerića (koji je umro 1569. g.) upućen *ad senatum populumque Spalatensem* očito bio zamišljen kao njegova popratnica, s tim da grad Split Tolimerić hvali indirektno, kao predmet Prokulijanove pohvale.⁵ Upravo je Šibenčanin *Aelius Tolimerius* Kotoranina Dominika Buću, povodom njegovog djela *Expositio satis perutilis Omnium Epistolarum Dominicalium* iz 1545. g, posvećenog kardinalu Juanu Álvarezu de Toledo y Zúñiga (Alba de Tormes kraj Salamanke, 1488. – Rim, 1557) nazvao u latinskoj pjesmi koju mu je posvetio „knezom i trubom svetoga govornišva“.⁶

U vezi sa Šibenikom, pripadniku stare patricijske porodice uz Ravella kod Napulja, don Cesareu della Marra,⁷ posvećen je *Un altra oratione del medesimo detta nel Consiglio di Spalato* - govor napisan 1564. godine. Odnosi se na Prokulijanovo objašnjenje splitskoj komuni u vezi sa prihvatanjem mjesta notara u Šibeniku.

⁴ Neven JOVANOVIĆ, A First Look into the Corpus of Humanist „Laudationes Urbis“ on the Eastern Adriatic Coast (April 5, 2010), <http://www.ffzg.hr/klafil/croala>, p. 3.

⁵ Neven JOVANOVIĆ, Marulić i *Laudationes urbium, Colloquia Maruliana*, XX, Split 2011, str. 150.

⁶ Miloš MILOŠEVIĆ, *Pomorski trgovci, ratnici i mecene, i mecene, Studije o Boki Kotorskoj XV-XIX stoljeća*, Beograd–Podgorica 2003, str. 504.

⁷ Don Cezar della Marra je poticao iz porodice čiji su pripadnici bili članovi malteškog reda od 1381. g. uživali plemstvo Napulja, Capue, Sesse, Messine i drugih gradova, obavljali dužnosti arbitara carina u Barletti i Traniju te trgovaca žitom za špansku krunu.

Oba njegova govora objavljena su *In Venetia, appresso Domenico Farri 1567*.⁸ Drugopomenutim govorom se indicira ranija povezanost barskog humaniste s potkraljevskim pouzdanikom, najvjerovatnije proizašla iz njihovih političko-obavještajnih aktivnosti.

Kakav se obrazac nalazi i kod Prokulijana, Marra je 1573. g. signifikantno iskazao sistematičnost praćenja svih pojava za koje se smatralo da mogu biti od značaja za poznavanje stanja u Osmanskom Carstvu, a koje je politika morala uzimati u obzir pri procjeni budućih poteza: „*I dalje ću vam javljati o svemu što god doznam, pa i o onome što zamišljam, jer iz onoga što vam ja napišem uz ono što Vaše Gospodstvo prosudi spoznat će se istina.*“⁹ Tako je šifrovano dojavljivao španskom dvoru iz Dubrovnika 9. avgusta 1573, o razgovoru s jednim kapetanom Albanaca i o mogućnosti sporazuma s albanskim *soldados* u Kotoru (pominje i Budvu), da stupe u vojnu službu španskog kralja protiv Turaka, u čemu uzimaju učešća i njihovi duhovnici.¹⁰ Vjerovatno je s istim duhovnim predvodnicima komunicirao i Prokulijan. Međutim, neke vijesti su zbog suvoparnog nabiranja činjenica, imena ili detalja koji su dostavljačima izgledali važni, bile prenaplašene, ili mogle zbunjivati. Tako je Cezar de la Marra iz Dubrovnika 12. februara 1575. g. poslao vijest o otkupu sicilijskog potkralja don Garcíe de Toledo i o smrti don

---

⁸ Domenico Farri, rođen 1519, tipograf aktivan u Veneciji između 1555. i 1602. g, za insigniju je imao grifona. Najprije je radio s braćom u San Zulianu, zatim sam u San Moisèu i San Antoninu, a udružen sa Giovannijem Bonadiom u Santa Sofiji. Protiv njega je vođen postupak zbog štampanja tekstova koji nisu imali *imprimatur* ili naznaku privilegije u korist drugih tipografa. Umro je 1. II 1604. g.

⁹ Archivo General de Simancas; Estado 1333/187, preuzeto iz: M. POLIĆ BOBIĆ, *Hrvatska / Španjolska, Povijesne i kulturne veze...* op. cit., str. 108.

¹⁰ Archivo General de Simancas; Secretaría del Estado 1332, fl. 203: M. POLIĆ BOBIĆ, *Hrvatska / Španjolska, ...* op. cit, str. 310.

Pedra Portocarrera: „*Don García de Toledo i don Alfonso de Fonseca te zapovjednik Sumarga, don Garcíjin zastavnik, otkupljeni su ovdje. Don García je platio 500 cekina, don Alfonso 250, zapovjednik 100. Don Pedro Puertocarrero umro je na putu, pa su ga bacili u more.*“¹¹ Marra je zapravo naglašavao da je niska cijena otkupa navedenih dostojanstvenika bila moguća zbog njihovog neprepoznavanja od strane Turaka, što je bio veliki uspjeh; inače bi otkupnine za ličnosti visokog roda bile visoke.¹²

S druge strane, prostor Dubrovnika, preko kojeg je turski zapovjednik hercegnovske straže primao novac za isplatu svojih vojnika, u dijelu hrišćanskog svijeta negativno je poiman. Tako je bilo i kad su španski povjerenici dolazili u sukob s dubrovačkim vlastima. Najgori sud o Dubrovčanima nalazi se upravo u pismu Cézara de la Marre od 30. januara 1576. g: „Kako god je među Kristovim apostolima bio jedan izdajnik, tako sam se ja nadao da bih među Dubrovčanima mogao naći jednoga poštena. Otkrio sam da je Luka Sorgo (saradnik španskih agenata u Dubrovniku) napisao dubrovačkim vlastima sve što je rekao i kardinalu Granveli (na slici), sve o čemu je razgovarao s Don Juanom i s vojvodom Sessom, te sve što se događa u Napulju.“¹³ Dubrovčani su međutim morali imati uvida u djelatnost takvih povjerenika; Matias Vicudo, koji je u Dubrovniku govorio da je došao da otkupi brata iz turskog sužanjstva, a bio ga je zapravo poslao don Juan Austrijski, u pismu nalogodavcu ostavio je o tome svjedočanstvo: „*Kažu da nije moguće da sam došao samo zato da otkupim brata. Kažu da bi im bilo drago*

---

¹¹ Archivo General de Simancas; Estado 1334/135: M. POLIĆ BOBIĆ, ... op. cit, str. 110.

¹² Ibid, str. 110.

¹³ Archivo General de Simancas; Estado 1335/147: M. POLIĆ BOBIĆ, ... op. cit, str. 113.

znati jesam li ovdje po kraljevoj zapovijedi pa da me okruže pažnjom. Okružen sam svećenicima, ćatama i farizejima koji se svi pretvaraju kako bi me uvukli u stupicu. Sad vi prosudite kako se može pregovarati u takvu kavezu, uz tolike prepreke o kojima će vam detaljno pisati don Cézar. Ovdje nam je pri ruci veoma spretan čovjek koji će možda dobiti službu u Carigradu, ali to nije onaj koji je već bio tamo.“¹⁴ Izuzimajući porazan Marrin sud,¹⁵ temeljen na krajnostima ličnih

---

¹⁴ Archivo General de Simancas; Estado 1516/210: M. POLIĆ BOBIĆ, ... op. cit, str. 114.

¹⁵ Don Cezar della Marra je došao u Dubrovnik i u jesen 1578. g, da kao opunomoćenik napuljskog namjesnika naplati jednu visoku novčanu svotu od nasljednika pok. Jera Bobaljevića. Pok. Jakov Galiberto iz Barlette je taj novac zavještao napuljskom namjesniku, s tim da ga naplati od Bobaljevića, koji su mu to dugovali. Međutim, na osnovu tumačenja dubrovačkih zakona, sud u Dubrovniku nije ispunio zahtjeve Cesarea della Marra. Zato se on vratio u Napulj te je nastao spor između napuljskog namjesnika i Dubrovčana, koji je potrajao nekoliko mjeseci. Dubrovačka vlada je nagovorila jednog od Bobaljevića da ode u Napulj i lično likvidira spor, što je on vjerovatno učinio. Međutim, don Cesare se povratio u Dubrovnik kao potajni agent napuljskog namjesnika, ali su ga Dubrovčani, nezadovoljni njime, ubrzo istjerali iz države. Morao je da napusti Dubrovačku Republiku za 8 dana i to doživotno. Odnosni zaključak mu je pročitán 10. januara 1581. g. pred članovima Malog Vijeća. Tada je izbio novi sukob s namjesnikom Napulja. Iz korespondencije kardinala Granvellea i sekretara ambasade u Veneciji iz proljeća 1581. g., povodom velikog nezadovoljstva dubrovačkim ponašanjem prema španskom agentu Cézaru de la Marra, zaključuje se da je postojala i odluka španskog kralja da se u Dubrovnik pošalje ambasador, što međutim nije ostvareno: *Odavno je Njegovo Veličanstvo donijelo odluku da se u tu Republiku pošalje ambasador... a možda se neki tako loše ponašaju jer misle da mogu baš zato što ambasadora nema.* Kako su dubrovačke vlasti prognale don Cesarea della Marru, njihov konzul i konzulat u Napulju su zatvoreni. Ilija Bona i još neko-

doživljaja,¹⁶ španski dojavljivači gotovo redovno pominju dobra iskustva s dubrovačkim podanicima, nezavisno od iskustava s dubrovačkim vlastima, što pokazuje razliku između službenog i privatnog u odnosnom segmentu dubrovačkog identiteta.¹⁷ Ipak, područje granice, Dubrovačke Republike, uvijek

---

liko dubrovačkih plemića trgovaca su 1581. g. bili zatvoreni u Napulju, a njihova roba u potkraljevstvu zadržana, ne bi li se tako dubrovačka vlada prisilila na popuštanje. Dubrovčani su poručili namjesniku Napulja da ih je **veliki vezir prisilio da istjeraju neke sumnjive osobe koje su se bavile špijunažom**. Dubrovačka vlada je uz to napadala don Cesarea da je čovjek nedostojan da zastupa interese Španije, jer je zbog ubistva bio osuđen na smrt; posredovao je i u **korespondenciji između francuskog kralja i njegovih predstavnika u Carigradu, a Francuzi su protivnici Španije**. Namjesnik međutim nije popuštao i spor je okončan tek kada je papa Grgur XIII, pišući napuljskom namjesniku, preporučio Dubrovčane 18. decembra 1581. g. Direktni komentari Filipa II (*El Rey Papelero* – „Kralj Spisoljub“) o onome što je odredio kao „dubrovački bezobrazluk“ u vezi s protjerivanjem španskog povjerenika Cézara de la Marra govori da španski „prijatelji“ nisu ostajali nepoznati ni samom vrhu piramide vlasti. Jorjo TADIĆ, *Španija i Dubrovnik u XVI v*, Srpska Kraljevska Akademija, posebna izdanja, knjiga XCIII, društveni i istoriski spisi, knjiga 41, Beograd 1932, str. 147-148.; M. POLIĆ BOBIĆ ... op. cit, str. 105-106, 115. Potcrtao S. M.

¹⁶ Osim Ilije Petrova Bona (oko 1537-1613), u skupini dubrovačkih plemića, trgovaca, koji su zbog izгона don Cesarea della Marra iz Dubrovnika 1581. g. zatvoreni u Napulju, a roba im zadržana, bili su i Marin Damjanov Bona (oko 1528-1585), Petar Franov Luccari (oko 1543-1594), Nikola Marinov Sorgo (oko 1551-1607), Ivan Stjepanov Goče (oko 1553-1608). Nenad VEKARIĆ, *Vlastela grada Dubrovnika*, Svezak 2, *Vlasteoski rodovi (A – L)*, Zagreb – Dubrovnik 2012, str. 97, 100, 101, 322. Idem, *Vlastela grada Dubrovnika*, Svezak 3, *Vlasteoski rodovi (M – Z)*, Zagreb – Dubrovnik 2012, str. 107, 267.

¹⁷ M. POLIĆ BOBIĆ, ... op. cit, str. 115.

je bilo pod sjenkom sumnje koja bi se mogla odrediti kao *prokletstvo prostora*, na kojem su ljudi koji su ga prelazili posmatrani kao baštinici podijeljene lojalnosti,¹⁸ o čemu svjedoči i epizoda iz 1570. godine s Antunom Prokulijanom.

Antonio Proculiano,¹⁹ *delli primierii nobili di Antivari*, u dokumentima iz sredine XVI v. javlja se i kao agent obavještajac. Iz Trenta je, u vrijeme koncila, 6. avgusta 1551. g. pisao u Augsburg, upravo Antoniu Perrenotu de Granvelleu.²⁰

Antonio²¹ **Perrenot de Granvelle** (Besançon u Francuskoj, pod carskim suverenitetom Karla V, 1517. – Madrid 1586.), koji je filozofiju studirao u Leuvenu (gdje je došao u kontakt s krugovima poštovalaca Erazma Rotterdamskog), a pravo i teologiju u Paviji, Padovi i Parizu, biskup Arrása postao je vrlo mlad, s dispencijom 1540. g. Već od 1534. bio je punopravni član Državnog vijeća Karla V, tijela koje je bilo zaduženo za vanjske poslove Carstva. Posebno se bavio odnosima s Holandijom, Francuskom, Engleskom i zemljama sjeverne Evrope.²² Kao biskup, prisustvovao je otvaranju koncila u Trentu,²³ gdje se obratio u ime Karla V, a povjeravane su mu i druge diplomatske

---

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Literatura o Antunu Prokulijanu je znatna; opsežniji podaci o njemu i prijevod značajnog dijela brunijeve laude Splitu nalaze se u: S. MARKOVIĆ, *Studia Antibarensia*, Perast 2006, str. 219-263.

²⁰ *Cartas de un espía de Carlos V, La correspondencia de Jerónimo Bucchia con Antonio Perrenot de Granvela*, Maria José Bertomeu Masiá, ed, Universitat de València, 2005, p. 210. Potertao S. M.

²¹ Prema španskoj i talijanskoj transkripciji.

²² *Cartas de un espía de Carlos V, La correspondencia de Jerónimo Bucchia con Antonio Perrenot de Granvela*, Maria José Bertomeu Masiá, ed, ... op. cit, p. 11.

²³ Inicijalnim sesijama Tridentskog koncila, održanim u vrijeme pape Pavla III od 1545. do 1547. g, prisustvovao je i barski nadbiskup Lodovico Chierigati, Mlečanin iz Vicenze.

Anthonis Mor: Antoine Perrenot de Granvelle (1549)

misije; na osnovu položaja svojeg oca, učestvovao je u mirovnim pregovorima poslije bitke kod Mühlberga 1547. g. Nakon očeve smrti,²⁴ postao je 1550. državni sekretar-savjetnik Karla V, čiji će *Diktat* lično zapisati 9. marta 1551. g.²⁵

Granvelle je bio jedan od najuticajnijih evropskih političara i diplomata XVI vijeka; predstavljajući „burgundsku“ stranku, učestvovao je u ugovaranju mira u Cateau Cambrésisu, a s povlačenjem Filipa II 1559. iz Holandije bio imenovan prvim ministrom Privatnog savjeta holandske regentkinje Margerite od

---

²⁴ Nicholas/Nicolás Perrenot de Granvelle, 1484-1550, kancelar Carstva pod svetim rimskim carem Karlom V, imao je uticajnu poziciju u Holandiji i do svoje smrti bio desna ruka i jedan od najznačajnijih carevih savjetnika, posebno u Njemačkoj. Sahranjen je u Besançonu.

²⁵ Fernand BRAUDEL, *Mediteran i mediteranski svijet u doba Filipa II*, Tom II, Podgorica – Beograd 2001, str. 246.

Parme. Za nadbiskupa Mechelena postavljen je 1560, a za kardinala 1561. g; bio je ambasador 1566/71. g. Filipa II Rimu, gdje je u njegovo ime ugovarao savez između Španije, pape (učestvovao je u konklavi za izbor Pija V) i Mletačke Republike protiv Turaka. Potkralj Napuljske Kraljevine bio je od 19. IV 1571. – do aprila 1575. g, kada se vraća u Rim, gdje je bio savjetnik španskog ambasadora Juana de Zúñige. Posljednji zadaci i diplomatski pregovori u kojima se istakao vezani su za njegov dolazak u Madrid, kojim otpočinje polet španskog imperijalizma:²⁶ regentstvo od 1579. – kada se Filip II okrenuo Portugalu radi konačnog ujedinjenja kruna Španije i Portugala - te 1584, za nastojanje oko braka španske infantkinje Katarine i Karla Emanuela od Savoje. Marta 1579. Filip II ga je posebno pozvao („što prije dođete, to ću biti zadovoljniji“) i Granvelle je početkom avgusta bio u Escorialu.²⁷ U Madridu je ostao do smrti, 1586. g, držeći prvo stvarno, a zatim titularno, položaj šefa vlade. Energičan, pametan i samosvjestan, širokih nazora, častan, odan kralju i časti Španije, naviknut da se u mislima stalno vraća u slavno doba Karla V i tamo traži uzore i poređenja, sklon lošim ocjenama vremena u kojem živi, čovjek od odluka i ideja, tvorac pobjeda 1580. g. (uprkos antipatiji, osigurao je da zapovjednik vojske u pohodu na Portugal bude stari ali ugledni vojvoda od Albe), nakon toga ubrzo se istrošio u kraljevoj službi.²⁸

Tokom njegovog boravka u Rimu sekretar mu je bio i flamanški humanist Justus Lipsius.²⁹ Granvelle je takođe obavljao

---

²⁶ F. BRAUDEL, *Mediterran i mediteranski svijet u doba Filipa II*, Tom II, ... op. cit, str. 278-279.

²⁷ F. BRAUDEL, ... op. cit, str. 482.

²⁸ Ibid, str. 482, 487.

²⁹ Kao dokaz povezanosti ranonovovjekovnih intelektualaca, indikativan je krug prijatelja ovoga humaniste, koji je uključivao geografa Abrahama Orteliusa, pjesnika i akademika Janusa Douso, štampara Christophea Plantina

korespondenciju s Orlandom di Lassom i Adrianom Willaertom. Imao je i veličanstvenu biblioteku, koja je kasnije dijelom smještena u njegovom Besançonu. Bio je jedan od najpoznatijih kolekcionara umjetnina (posjedovao je kolekciju naslijeđenu od oca; djela A. Dürera, P. Brueghela, a u njegovoj palati u Bruxellesu atelier je imao vajar Jacques Jonghelinck); u Holandiji je otkrio Antonisa Mora i uveo ga na španski dvor. Njegov najpoznatiji portret načinio je upravo Mor, moguće inicirajući špansku tradiciju portretisanja dvorskih patuljaka. Bio je prijatelj i patron Ticijana, Leonija, Giambologne i mnogih drugih umjetnika. Najveći dio njegove umjetničke kolekcije nalazi se danas u Beču i Madridu.

Kada je riječ o obavještajnoj aktivnosti *Antonia Proculiana*, indikativno je da je, *di Antiveri*, pisao rođaku (*parente*)³⁰

---

i slikara Petera Paula Rubensa. Iz Lipsiusovog „perivoja“ je proizašao Rubensov autoportret s prijateljima iz 1606. g. kao i kasniji portret *Četiri filozofa*, koji je prikazao slikara i njegovog brata, Woveriusa i samog Lipsiusa. Peter BURKE, *Humanism and Friendship in Sixteenth-Century Europe, Friendship in medieval Europe*, 1999, groniek.eldoc.ub.rug.nl, pp. 93, 96.

³⁰ Nije precizirao u kakvom su srodstvu. Neke od bračnih veza kotorskih Buća s Barom odnose se na Gabrijele, odnosno Đura Bazana, koji se 4. novembra 1419. oženio Anuklom, kćerkom pok. Mihajla Buće i Dubrovčanke Tomuše (rođ. Georgio/Žurgović); Anukla Miha Tripunova bila je sestra Martolice Buće, koji je 1437/40. g. oženio Maru Pichicho iz Bara. Zagurovići, porijeklom iz Bara, u Kotoru su se rodili s Bućama. Barska patricijka iz porodice Boris udala se oko 1442. g. za Matka Buću u Kotor. Cfr: Lenka BLEHOVA – ČELEBIĆ, *Žene srednjovjekovnog Kotora*, Podgorica 2002, str. 47, 74-75. *Catarina*, kćerka *ser Marini de Antibar* i udovica *Morizii Saba*, pekara iz pučke četvrti S. Severo u blizini venecijanske *Scuola Dalmata*, načinila je oporuku 12. IX 1529, kojom, između ostalih, za izvršitelje određuje majstora Marca, muža njene nećakinje Diane i sestru Olivu. Odredila je pokop u crkvi

Jeronimu Tripunovom (*Tryphon*) Bući, vjerovatno u martu, svakako i prije 8. aprila 1551. g: „S velikom željom očekujem Vaš (odgovor) i čekaću da bih dobio kakvu dobru vijest sa tih strana, (kao) i da li ste primili dva moja (pisma) koja su Vam pisana iz Bara, za koja mi je važno da znam da li ste ih doбили. Ovdje se doznaje da Turci pripremaju veliku vojsku, a isto tako (i) car, čemu se mnogo na ovim stranama raduju. Sandžak Skadra i sandžak Zadrime (Sandrimia), danas se gotovo može reći sa svim Turcima, otišli su prema Beču i Ugarskoj, prema onome što se priča, samo što je Skadar snabdjeven ljudima i namirnicama, prema onome što se zna, a uistinu Vam kažem da se mnogo boje armade. Kaštel, o kojem sam Vam govorio, koji je podignut u Redonu, (isto) je takav. Prijatelji su me pitali za Vas. Odgovorio sam im da kada armada bude ovdje dolazila, Vi ćete biti na njoj. Radi Vaše obaviještenosti, da znate da ću čitav jun biti u Veneciji te da bi mi bilo veliko zadovoljstvo imati (vijesti) od Vas.³¹ Vjerujem da ću ostati cijeli avgust. (Kako više) nemam što drugo (dodati), preporučujem Vam se. Bar, dana 8. aprila 1551.“³²

S. Severo, a uz pobožne legat, ostavila je nećakinji Catarini 20 dukata, sestri Heleni 5 dukata, Bianchi kćerki Diane **Buchia** 9 dukata, Magdaleni kćerki nećakinje Diane 5 dukata i nešto posteljine te legat Marini, kćerki sestre Mariette. Nećakinji Diani, kćerki nećaka Francesca, ostavila je 5 dukata i nešto dobara, a njemu 1 dukat i košulju. Sestrama Marietti i Olivi ostavila je po dukat, a po toliko i slugama. Moguće da je Katarina, udata za pekara u Mlecima, rodbinski povezana s Bućama, poticala iz osiromašene barske patrijske porodice, iz koje su dovedene i njene sluge. Archivio di Stato di Venezia (ASV), Notarile testamenti (NT), busta. 776, br. 122, 12. IX 1529.

³¹ *Cartas de un espía de Carlos V, La correspondencia de Jerónimo Bucchia ...* op. cit, p. 67.

³² *Ibid., ...* op. cit, pp. 68, 211.

Jeronim Buća, doktor prava,³³ u službu cara Karla V stupio je 1537. g. Zbog toga je bio uhapšen i zatvoren u Veneciji 1541, zajedno s *Juanom Luisom* de Parmom, još jednim španskim agentom, u vrijeme dok je tamo španski ambasador bio Diego Hurtado de Mendoza. Kao tajni španski imperijalni obavještajac o prilikama na Levantu, Buća je zatim kanalisao većinu *Avisos de Levante*, organizujući i koordinirajući odnosnu mrežu. Pretpostavljajući da bi se pred armadom koja bi uplovila u Jadran mogao naći upravo Buća, da bi se s njim sreo, Prokulijan mu javlja da će u junu i avgustu 1551. g. biti u Veneciji.³⁴

³³ Nekoliko osoba istog imena se pominje u onovremenim izvorima; *Jeronim*, koji je studirao i doktorirao pravo na univerzitetu u Padovi, gdje je zbog bolesti kratko bio lektor građanskog prava (1532; u univerzitetskim spisima se pominje i 1533. g); *Jeronim*, koji je prema spisima više pisaca (neki ga, kao G. Gelcich - *Girolamo Bucchia*, ... *visse alla corte estense adoperato negli uffizi della maggiore importanza* - smještaju u XV, a neki u XVI v) bio naučnik i državnik na dvoru vojvode D'Este u Modeni); Marin Bolica ga pominje u jednom spisu među Kotoranima koji su prije njega djelovali u Modeni. Pretpostavljalo se i da je to mogao biti kanonik kotorske katedrale (*Hieronymi Bucchiae Canonici dictae Esclesiae...*, 1561), kako je navedeno u impresumu *Oficija sv. Tripuna Mučenika* koji je štampao Luka Bisanti; 1557. g. se u Kotoru pominje prior dominikanskog samostana Sv. Nikole *Jeronim*. Za kotorskog biskupa je 1581. g. imenovan *Jeronim*, potomak Buća iz Šibenika. Stjepan KRASIĆ i Tatjana RADAUŠ, „Buća“, *Hrvatski biografski leksikon*, 2, Glavni urednik Aleksandar Stipčević, Zagreb 1989, str. 410-411; Giuseppe GELCICH, *Memorie storiche sulle Bocche di Cattaro, L'antichità e i tempi di mezzo fino al 1492*, Leipzig, Zara 1880, p. 150. Svakako je, dok je tenzija između Rima i Ferrare rasla, *Girolamo Bucchia* oko 1570. boravio u villi Farnesijevih u Capráníci. Juan DE VERZOSA, *Epístolas*, Introducción crítica, traducción anotada e índices a cargo de Eduardo del Pino González; Alcañiz, Madrid, Cáceres, Zaragoza, Teruel, 2006, p. 1090.

³⁴ *Cartas de un espía de Carlos V*, ... op. cit, pp. 39, 58, 68-69.

Elaborirajući, dodajući, s drugog aspekta vrednujući ili posebno pojašnjavajući ono što mu je dostavljeno, Buća je svojem destinataru uvijek navodio ko je i kako došao do odnosnog obavještenja.³⁵ Tako je druga ruka napisala ime *Antonio Proculiano* i nastavila tekst koji slijedi do kraja navedenog pisma; vjerovatno je u aprilu 1551. to učinio Jeronim Buća, pišući Granvelleu. U daljem tekstu se navodi da je to prijepis pisma Antonia Proculiana *deli primierii nobili di Antivari*, koji ga je, dok se nalazio u Veneciji kada je Njegovo Veličanstvo, prije 8 godina (1543), dolazeći iz Španije putovao u Italiju, obavijestio o prilikama u Albaniji gdje se narod želio pobuniti u službi Njegovog Veličanstva protiv Turaka, ukoliko bi to car zapovijedio i uzeo narod koji bi mu se podložio u svoju zaštitu i odbranu. Buća je iz Trenta opširno pisao o cijelom tom planu, aktivnostima i pregovorima caru, koji mu je zatim u *Bolganu* usmeno odgovorio, na koji su mu način pokojni Idiàques,³⁶ dobre uspomene, i Don Diego di Mendoza,³⁷ imali odgovoriti, s njegove carske strane,

---

³⁵ Ibid, p. 28.

³⁶ Don Alonso de Idiàquez y Yurramendi (1497-1547) je boravio u Veneciji već 1535. g. Sekretar kralja Karla V (u čijoj je službi bio od 1520. g) i Državnog vijeća, vitez i komandatar; učesnik *Jornada de Túnez*, posebno je 1544. bio zadužen da pregovara o miru s Francuzima; ubili su ga Luteranci na prijelazu Elbe u Torgau. Njegov sin Juan de Idiàquez y Olazábal (1540-1614) bio je ambasador u Genovi i Veneciji, sekretar Filipa II i predsjednik *Consejo de Ordenes* Filipa III. Cfr: István SZÁSZDI LEÓN-BORJA, Los cónsules de Portugal, Castilla y Aragón en Venecia durante los siglos XV-XVII, *Revista de historia moderna*, № 16, 1997, p. 192.

³⁷ Diplomata i literat (1503/04-1575), studirao je u Granadi i Salamanci. Bio je 1537. g. ambasador Don Carlosa na dvoru Henryja VIII u Londonu, u Veneciji 1539-1546/7, na Tridentskom koncilu 1545/46, na papinskoj kuriji od aprila 1547, te upravljao Sienom od avgusta 1547. do 1552. g. Po povratku u Španiju, 1556. je uzeo habit Reda *de Alcàntara*, da bi tri godine kasnije bora-

da se taj narod treba zadržati u odanosti i vjeri i da će ih car, u najprikladnije vrijeme, o sebi obavijestiti i potražiti. Toga bi se (nastavlja Buća u komentaru Prokulijanovog pisma) car i Granvelle mogli sjetiti, a *Bucchia* to ne piše niti podsjeća Granvellea koji je bio u Augsburgu zbog čega drugog, već samo da bi znao ko je ovaj prije pomenuti *Antonio Proculiano mio parente*; „a kako on piše da mi je napisao druga dva svoja pisma od velike važnosti, tražeći od mene odgovor da li sam ih primio – nijedno od navedenih njegovih nisam primio, niti ikad sve do sada njemu pisao, što se može vidjeti po njegovim pismima“. A što se tiče onoga što je Prokulijan rekao onim glavarima Albanije, koji su za Buću pitali, jer znaju vrlo dobro da je Buća

---

vio u Bruxellesu. Sa sv. Terezom od Isusa je bio prijatelj, vodeći s njom pobožne razgovore. Iako aristokrata istaknute vojne karijere, kao humanista XVI v. poznao je latinski, grčki, hebrejski i arapski, uz više savremenih evropskih jezika; svoju bogatu biblioteku ostavio je Filipu II. Uz Garcilasa de la Vegu i Juana Boscána uveo je nove sadržaje, metriku i strofu talijanske lirike u španjsku književnost, naginjući međutim satiri i burlesknim temama. Atribuirao mu se prvi pikarski i moderni roman, anonimni tekst *Lazarillo s Tormesa*. Tokom službe u Mlecima tvrdio je da je turska sila znatno slabija nego ranije i da se car ne treba bojati. Njegova istaknuta diplomatska pozicija učinila je da održava špijunsku mrežu na Apeninskom poluostrvu, tako da i Jeronim Buća (kojeg je 1541. izbavio od problema s Mlečanima) ističe, kada je trebao da pođe u Napulj, u službu potkralja Pedra de Toleda, da će o svemu što treba pisati Njegovom Veličanstvu i don Diegu u Rim. Mendoza je upravo u Rimu došao na glas zbog svoje otvorenosti i velike samostalnosti u diplomatskom djelovanju. U Rimu i Sieni sekretar mu je bio Juan de Verzosa y Ponce de León (Zaragoza, 1523 – Rim, 1574). Cfr: *Cartas de un espía de Carlos V...* op. cit, p. 24; *Memorial histórico español: colección de documentos, opúsculos y antigüedades*, que publica la Real Academia de la Historia, Tomo VI, Madrid, Imprenta de la Real Academia de la Historia, 1853, p. 430; M. POLIĆ BOBIĆ... op. cit, str. 129-130.

razmatrao o njihovoj odbrani s Njegovim Veličanstvom – da će Buća biti pred armadom – to im je on sam govorio, da bi im podigao duh i bolje ih očuvao u odanosti i službi Nj. V; „ne samo da ja nisam nikad pisao ni njemu niti ikom o tom poslu (ističe opet Buća u obrazloženju Granvelleu), (no) najviše nije tačno niti da će se pojaviti armada *la Sua Mtà per la offesa*, niti da ja trebam biti pred njom“.³⁸ Iz njegovih pisama se može još razumjeti da je taj narod spreman da se podigne na najmanji znak i samo da se pojavi armada Nj. V, utoliko prije što se gotovo ni jedan turski ratnik ne nalazi u toj pokrajini toliko važnoj i vrlo blizu Napuljskoj Kraljevini, a najviše Apuliji, koja je (udaljena) plovidbom od 8 ili 10 sati s povoljnim vjetrom, na najužem dijelu strana *del Colpho*, 65 do 70 talijanskih milja najviše. Granvelle je, naglašava Buća, mogao po Prokulijanovim pismima da vidi da će negov rođak iz Bara biti u Veneciji tokom cijelog mjeseca juna i da će tamo boraviti cijeli avgust, tako da bi se Granvelle trebao savjetovati s Nj. V. da Bući zapovijedi ukoliko bi mu bilo na usluzi da Buća u Trentu, ili izvan mletačke države, u kojem gradu države Milana, u Mantovi ili Ferrari, ili gdje mu se zapovijedi, za to vrijeme čeka dolazak pomenutog Prokulijana u Veneciju, kao što on piše, da bi doznao od njega s više pojedinosti i istinitosti stvari, htijenja, planove i snage tog naroda i da bi zatim o svemu izvijestio Granvellea, te da bi u tom poslu učinio onoliko važnoga koliko je u službi Nj. V. da zapovijedi ili njemu (Bući), ili rečenom Prokulijanu da „ovo i druga moja pisma koja govore o pregovorima, aktivnostima i poslovima moraju biti tajni.“³⁹ Buća navodi da piše po sjećanju da Granvelle ne bi ponovo morao čitati i razmatrati sve kako to inače radi, *dove intraviene el servitio di Sua Mtà*. Obavještenja su pisana i uvijek će biti rukom drugih jer je to Bući lakše, a Granvelleu manje zamorno da čita.

---

³⁸ *Cartas de un espía de Carlos V...* op. cit, p. 68.

³⁹ *Ibid*, p. 69.

Jerónimo Bucchia iz Trenta, aprila 1551. g.⁴⁰

Jeronim Buća, koji je namjeravao da publikuje *Istoriju* svojeg prijatelja Gianluigija de Parme, za što su mu bila potrebna odgovarajuća novčana sredstva, kao i za dolazak Prokulijana kod njega u Trento, opet je pisao Granvelleu da ga obavijesti kako Njegovo Veličanstvo zapovijeda gdje i kako da dođe *quel Antonio Proculiano de Antivari*, o kojem je opširnije pisao u drugim pismima.⁴¹ Da je takođe tekla korespondencija između Prokulijana i Buće, potvrđuje i *Vincenzo Bucchia*, Jeronimov brat, koji mu je pisao u Trento da je 3. maja 1551. g. iz Bara poslato pismo koje prilaže, u kojem pošiljalac želi znati da li je primio njegova pisma.⁴²

S Jeronimom Bućom se zatim Antun Prokulijan u vrijeme koncila sreo u Trentu, kada je tamo stigao i Makarije, enigmatični episkop „Herakleje”, koji je trebao da interveniše u mogućem dijalogu s Rustem-pašom i Sinan-pašom, u pregovorima o njihovom prelasku caru Karlu V.⁴³ Kako je obavještajac Jeronim Buća boravio i u Napulju, moguće da je s tim u vezi bilo i Prokulijanovo prijateljstvo s don Cesareom della Marrom.

Prokulijanov rođak, Kotoranin *Doctor Buchia* - kako to navodi jedan sekretar carskog savjetnika, iz Rovereta je 27. jula 1551. g. ponovo pisao vrhovnom i privatnom savjetniku, biskupu Granvelleu, obavještavajući ga da je prethodnog dana, 26. jula, poslao slugu u Veneciju, da dovede u *Rovere*⁴⁴ episkopa

---

⁴⁰ Ibid, pp. 67, 69, 209.

⁴¹ Ibid, p. 105.

⁴² Ibid, pp. 72, 211, 212.

⁴³ Prema J. Bući, Makarije je bio njihov prijatelj; vjerovatno se zbog toga i ponudio da s njima razgovara. Međutim, ta intencija se pokazala sumnjivom. Ibid, p. 39, 40.

⁴⁴ Rovereto, njem. Rofreit, bio je granični tvrđavni grad, između biskupije Trenta i Mletačke Republike.

Herakleje i Antuna Prokulijana. Istakao je da će se kada dođu, upravljati s njima kako mu je pismeno i po osobama naložio Granvelle i da će ga o tome odmah obavijestiti.⁴⁵

Nakon toga je Antun Prokulijan iz Trenta 6. avgusta 1551. g. pisao u Augsburg Granvelleu.⁴⁶ U Prokulijanovom pismu prvom savjetniku Karla V, monsinjoru Arrása, koje se čuva u Nacionalnoj Biblioteci u Madridu, potvrđuje se spremnost barskog patricija na saradnju koju je u vezi sa prilikama u Albaniji najvišim španskim dostojanstvencima ponudio njegov rođak Jeronim Bucchia. Prokulijanov talijanski jezik se lingvističkim pojedinostima unekoliko razlikuje od onog koji upotrebljava Bucchia, padovanski student i doktor prava, ali je njegova epistolarna retorika slična, odlikujući se takođe određenom poetičnošću. Iz epistolarnog obraćanja Velikom carskom savjetniku (*Gran Consejero*), vidljivo je da je Prokulijan tada boravio u Trentu zajedno sa *micer* Nicolom iz Bara, vjerovatno svojim bliskim srodnikom.⁴⁷

---

⁴⁵ Cristina TEJADA, *Cartas de espías de Levante; Cartas de un espía de Carlos V, de María José Bertomeu Masiá, Archivo de la Frontera, Colección: El juego del legajo 487, 25/5/2012, ©CEDCS - www.archivodelafrontera.com, p. 8.*

⁴⁶ *Cartas de un espía de Carlos V...* op. cit, p. 210.

⁴⁷ *Missier prete, pre Nicolò Proculiano fiol di missier Antonio* (sveštenik Nikola Antuna Nikolina) i rođak *missier Antonio Proculiano del quondam missier Vincenzo* (Antun Vickov), pominju se 7. marta 1549. g. u Baru; tada se uz njih pominje i **Camillo Besali**, koji je međutim bio u izgnanstvu. Ne može se isključiti da je pomenuti zapravo bio Nikola Prokulijan, kanonik crkve sv. Petra u Baru, dobrostojeći posjednik, koji je zajedno s bratom Petrom imao novca na *Monte di Pietà* (Zecchi) u Veneciji. Potcrtao S. M. ASV, Consiglio dei Dieci, *Lettere rettori ai capi*, b. 274: *Antivari* (1500-1565), br. 67-68 (str. 1-9). *Zuanne Bragadino, Podestà et Capitano d'Antivari*. Dokumenti porijeklom iz ASV ustupljeni su ljubaznošću dr. sc. Lovorke Čoralić iz Zagreba.

U Trentu je u to vrijeme zasijedao Koncil. Među učesnicima sesija Tridentskog koncila za vrijeme pape Julija III, održanim između 10. maja 1551. i 28. aprila 1552. g, navode se: *El Ilmo. Sr. Don Francisco Alvarez de Toledo, español*, ambasador cara Karla V, *El Rmo. Sr. Paulo de Gregorianis, ob. de Zagabria, úngaro*, ambasador Ferdinanda I, kralja Rimljana, Ugarske i Bohemije, *El Rmo. Sr. Andrés Cornaro, arzobispo de Spalatro, veneciano*, *El Rmo. Sr. Luis Cheregati, arz. de Antivari, italiano, de Vicencia*, *El Rmo. Sr. Juan Bruno, arz. de Antivari la Dioclense, primado de toda la Servia, dulcinota* i *El Rmo Sr. Macario, arz. de Tesalónica, griego*. Zanimljiv je način označavanja porijekla pojedinih učesnika sabora; *Jan Lucio Stafileo, ob. de Sibinico, esclavón*.⁴⁸

S obzirom da je zbog određenih poslova morao doći u Veneciju, Antun Prokulijan na početku pisma Granvelleu ističe da je prvo morao otići u Albaniju, u mjesto zvano *Veduni*, koje je udaljeno dan i po puta konjem od njegovog grada Bara, na tajni zbor uglednika čija će imena navesti, a koji su prvaci Albanije; obalnog prostora Rječine (*Fiumara*), koji se proteže od Drima do Drača. Među njima prvo pominje albanskog biskupa Pietra Lallesu (*Pietro Lallea*), duhovnog predvodnika petnaest hiljada kuća albanskih hrišćana, zatim Dimitrija Massija, sina Andree Massija, rođaka pokojnog markiza Atripalde,⁴⁹

⁴⁸ <http://www.delacuadra.net/escorial/trent-25.htm> (22. 3. 2013.).

⁴⁹ Markiz od Atripalde, Alfonso Granai Castriota, aristokrat južnoalbanskog porijekla, iz porodice *Vranas*, koja je svoje porijeklo preko pretpostavljenog despota Korinta vezivala za vizantijske careve, a u Napuljsku Kraljevinu izbjegla u vrijeme kada i Skenderbegova udovica, bio je jedan od ključnih protagonista napuljske obavještajne mreže. Otpočevši političku karijeru reformom municipalnog statuta Catanzara, između 1519. i 1532. g. upravljao je zemljama između Barija i Otranta (*governador de Cabo de Otranto*), prebivajući i u Lecceu, Barletti, Brindisiju i Gallipoliju. Andrei Doriji je 1532. g.

Andreu Topicija i Guiana Challavaci-ja. Navodi da je skupu prisustvovalo i mnogo drugih, a da navedeni prvaci rukovode svim vrijednim ljudima, odnosno albanskim plemićima tog obalnog područja, do zemlje Dukađina. Oni su mu tom prilikom ponovo govorili da se treba tajno obratiti carskom Veličanstvu u vezi sa stvarima od velike važnosti za svu tu zemlju i o odanosti pokrajine primorske Albanije, koja leži sučelice Apuliji, prema najvedrijem caru, te nadi koju polažu u njegovo Veličanstvo.

Naglašavajući kako je stigao u *Rovere* i Trento da razgovara s rođakom doktorom Jeronimom Bućom koji je u važnoj službi cara i da je želio da piše svetom Veličanstvu, Prokulijan dodaje da mu je izvrsni doktor *Bucchia* rekao da piše biskupu Arrása, što će biti jednako. Zato piše monsinjoru, moleći ga da sve što piše ili o čemu će ga s njegove i strane navedenih usmeno izvijestiti *Bucchia*, smatra istinitim i najsigurnijim, kao i njihovom odistinskom i ozbiljnom namjerom. Bilo kakvo pojašnjenje ili uvjeravanje u vezi sa onim što *Bucchia* izloži on će biti u stanju dati u roku od dva ili tri mjeseca, lično, preko drugog povjerljivog sluge, kakav je navedeni albanski biskup, ili shodno naknadnim zapovijestima.

---

predložio pomorsku ekspediciju na Moreju, a imenovanjem Hajredina Barbarosse za kapudan-pašu, podrškom potkralja Napulja razvija mrežu obavještajaca i doušnika. Nakon susreta s Karlom V, tokom tromjesečnog boravka na carskom dvoru 1533. g, upravo porodičnim porijeklom i starim vezama potvrđuje pouzdanost informacija s teritorija podloženih sultanu Sulejmanu, a njegovi agenti, obično Grci, ali i muslimani, nalazili su se po cijeloj Rumeliji i na ostrvima grčkog arhipelaga pod turskom i mletačkom vlašću. Njegovi obavještajci mogli su računati i na flotu fregata u Traniju, koja je krstarila od Zanta i Kefalonije do Dubrovnika. Gennaro VARRIALE, El Marqués de Atripalda y su red de espías, *Archivo de la Frontera*, Colección: Clásicos Mínimos, 24/01/2011, © CEDCS - www.archivodelafrontera.com, pp. 4-5, 7, 8-12.

Takođe, molio je tada njegovu najpoštovaniju ekscelenciju – jer mu je *Bucchia* rekao da je istovjetna s carskom – da se zauzme i interveniše – jer je on siromašan čovjek koji je tokom mnogo godina činio veliki napor i izložio svoj život velikim opasnostima, kao što to gosp. *Bucchia* može potvrditi – da ga koliko može preporučiti i zauzme se da dobije brzi odgovor o tome što njegovo Veličanstvo želi da se preduzme. Posebno zato što je već obavio svoje poslove u Veneciji i želi da otputuje, ali mu je gosp. *Bucchia* rekao da bi trebao da ostane u Mlecima tri ili četiri nedjelje, te mu je obećao da će boraviti u gradu tokom cijelog mjeseca.

Djelujući u obavještajnoj mreži zasnovanoj na ličnom povjerenju, Prokulijan, osim što je posebno molio biskupa Arrása da ga preporučiti svetom imperijalnom Veličanstvu, u Trentu se sreo i s jednim savjetnikom Karla V, gosp. doktorom Vargasom,⁵⁰ koji ga je upoznao kao odanog carevog slugu, kao što su ga s navedenim upoznali drugi agenti Njegovog Veličanstva.⁵¹ Prokulianove aktivnosti agenta u sistemu koji je vodio Granvelle obuhvatale su prikupljanje, prenošenje, prevođenje i slanje vijesti i saznanja,⁵² koje su sadržale i posredno odražava-

---

⁵⁰ Francisco de Vargas, rođen u Madridu u porodici nižeg plemstva, studirao je pravo na univerzitetu grada Alcalá. Postavši državni službenik, uspeo se do pozicije fiškala – državnog pravobranioca (*Fiscal del Consejos de Castilla*). Karlo V ga je 1545. poslao na koncil u Trento. Januara 1548. je protestovao protiv izmještanja zasijedanja u Bolognu, a 1551. g. čestitao saboru zbog povratka u Trento. Tokom 1552/59. bio je španski ambasador u Veneciji, a od 1559. u Rimu, gdje je u njegovoj službi kao stručnjak za rimska pitanja, direktor novoosnovanog Arhiva ambasade Španije i kraljev agent bio Juan de Verzosa. Po povratku u Španiju, Vargas je bio državni savjetnik. Umro je u La Cislis pored Toleda 1566. g.

⁵¹ C. TEJADA, *Cartas de espías de Levante; Cartas de un espía de Carlos V*, ... op. cit. pp. 9-11.

⁵² Cfr: M. POLIĆ BOBIĆ, ... op. cit, str. 105, 106.

le višestruke, geopolitičke, društveno-istorijske, lingvističko-filološke, mentalitetske i kulturološke činjenice i aspekte.

* * *

Dodatna saznanja o društvenom i kulturnom krugu s kojim je Antun Prokulijan komunicirao, o njegovim literarnim i estetskim preokupacijama, koje su korespondirale s duhovnim potrebama, odnosno nadilazile sferu političke realnosti svakodnevlja, pruža knjiga pisama **Lugija Grotoa** iz Adrie, objavljena u Veneciji početkom XVII v. Podaci iz tog djela koji obogaćuju poznavanje biografije barskog humaniste posebno osvjetljavaju njegov psihološki sklop; emotivnim rezonancama i estetskim predilekcijama referirajući na stvaralaštvo, zapravo upućuju i na njegov unutrašnji život.

Posredstvom venecijanskog senatora Vincenza Pasqualiga (koji je bio potestat Adrie 1567. g), Antun Prokulijan je najvjerojatnije iz Venecije stupio u kontakt sa znamenitim govornikom i literatom Luigijem Grotom (Grotto). Porijeklom iz skromnije zemljoposjedničke porodice čiju je zemlju plavila rijeka Po, rođen u Adriji 1541. i rano oslijepivši, Groto se još kao dječak isticao izuzetnim mnemotehničkim sposobnostima i versifikatorskim umijećem. Kao briljantan orator, 1554. g. je govorom proslavio dolazak biskupa Giulia Cananija u Adriu, a 1556. bio pozvan da svečanom besjedom obilježi boravak u Veneciji Bone Sforza, kraljice Poljske, kao i izbor mletačkog dužda Lorenza Priulija. Sakralnu dramu *Isach* predstavio je glumeći još 1558. u crkvi *delle Tombe* u rodnom gradu, a štampao ju je u Veneciji 1586. g. Kao orator, Groto će do smrti zastupati Adriu u Mlecima i govoriti u svečanim prilikama, kakva je bila dolazak Henrika III, kralja Francuske. Njegove *Orationi volga-*

---

ri izaći će u Veneciji 1585. g. i biti nekoliko puta doštampavane. Kao eksterni orator, inaugurišaće akademsku 1564/65. godinu studija u Ferrari. Neposredno pred smrt, 1585. g. povjerena mu je katedra filozofije škole Rialto u Veneciji.

Paralelno sa retoričkim umijećem, Groto je usavršavao svoje literarne sposobnosti brojnim poetskim djelima i dramama, posebno njegujući ljubav prema poeziji. Vjerovatno je oko 1557. g. sastavio izgubljene *Innamoramento d'Amore*, a zatim, takođe izgubljene, ovidijanske *Costituzioni e le regole dell'amore*. Godine 1559. ušao je u *Akademiju degli Addomertati* u Rovigu (zatvorenu 1561. g. zbog sumnje na jeres), u kojoj su možda sazreli njegovi heterodokсни interesi u religioznim stvarima, što ga je kasnije odvelo pred inkviziconi sud. Analognu kulturnu klimu uživao je i u palati Pepoli u Fratta Polesine, gdje se oko Lucrezie Gonzage okupljala Akademija *dei Pastori frateggiani*, koju su posjećivali literati poput Lodovica Dolcea, Girolama Ruscellija i Giacoma Tiepola. Grotove veze s najistaknutijim intelektualcima Venecije našle su odraza u argumentima i alegorijama iskazanim u *Cinque canti* L. Ariosta, koji će se 1565. pojaviti u izdanju *Furiosa*. Bio je i član drugih literarnih akademija, među kojima i Akademije *di Umane Lettere* u Adriji. S funkcijom javnog preceptora u Adriji postigao je ekonomsku i profesionalnu stabilnost, te je, da bi animirao gradski kulturni život, osnovao svoju, *Accademia degli Illustrati*, koja je uticala na njegovu dramaturšku produkciju, iz čega nastaje tragedija *Dalida* (postavljena 1572, a publikovana 1573. g). U posttridentskoj klimi zeloznog biskupa Cananija, podvrgnut je kao jeretik 1567. sudskom procesu, a shodno Indeksu iz 1559. g, njegove knjige su sekvestrirane, među kojima nije bilo samo

---

djela Erazma Rotterdamskog, već i knjiga iz oblasti magije; *De vanitate scientiarum*, *De occulta philosophia* Kornelija Agrippe, Aretinova djela, *De indagine* Andree Corvoa, *Dialoghi* Bernardina Ochina te jedan sumnjivi rukopis, za koji je Groto tvrdio da je njegov, s naslovom *L'incarnazione di Cristo e sull'amore dei nemici*. Proces je završen 8. jula 1567. abjuracijom Grotoa, ali mu je međutim bilo zabranjeno izvođenje nastave, što ga je dovelo u materijalne poteškoće. Osim toga, nadalje je mogao da izlaže samo o nekompromitujućim temama, te je 1569. g. držao govor povodom zahtjeva za isušivanje područja oko delte rijeke Po, upućen duždu Pietru Loredanu. Prevodio je i s grčkog jezika; 1570. g. je preveo prvu knjigu *Ilijade* u oktavama.

Priliku da se nakon pomenutog događaja javno proslavi kao literat stekao je govorom u slavu pobjede kod Lepanta - *Oratione per l'allegrezza della vittoria ottenuta contra Turchi dalla Santissima Lega* - 1571. g, kada se opet okreće teatru (evropski proslavljena pastorala *Il pentimento amoroso*, 1576; maniristička *Hadriana*, postavljena 1578; komedije *Emilia* 1579, *Il tesoro* 1580. i *Alteria* 1584; pastorala *Calisto*, 1583. i dr). Knjigu poezije u kojoj se petrarkističke tradicije XVI vijeka prepliću s lirskim nagovještajima baroka, *Prima parte delle rime*, objavio je 1577. Pred kraj života, posebno se zanimao astronomskim pitanjima (izgubljene su njegove *Effemeride*, koje se pominju 1582. g).⁵³

U knjizi koja je u Veneciji objavljena 1601. i 1606. g, nakon smrti poznatog komediografa, dramaturga, ambasadora, vijećnika i advokata, „Slijepca iz Adrie“ - ***Lettere famigliari di Lvigi Groto Cieco d'Adria, dedicate al clariss. sig. Givlio Molino***⁵⁴ -

---

⁵³ Treccani.it, *L'enciclopedia italiana*, Dizionario Biografico degli Italiani, Groto (Grotto), Luigi (Detto Il Cieco D'Adria), <http://www.treccani.it/enciclopedia...> (31. 12. 2012), pp. 1-7.

⁵⁴ *Lettere famigliari di Lvigi Groto Cieco d'Adria, Scritte in diuersi generi, & in uarie occasioni con molta felicità, e di nobilissimi concetti ornate.*

među epistolama naslovljenim Pierru Balbiju, Bernardu Surianu biskupu Novigrada, Căpeg, biskupu Majorke, Lucretii Gonzagi, Vojvotkinji od Ferrare, Princu od Parme, mletačkim duždevima Pietru Loredanu i Luigiju Mocenigu, Giacoppu Tintoretu, Camillu Camilliju, *Ludouicu* Dolceu i drugim istaknutim ličnostima, nalazi se i jedna upućena:

Uvaženom Gospodinu Antoniu Proculianu u Veneciji.

Zvanično (pismo)

Primio sam najučenije i naljubaznije pismo Vašeg Gospodstva, mada sam prijemom istog spoznao da se ili pismo ili gorepomenuti ne obraća meni. Vaše Gospodstvo piše da me ne poznaje i ja Vam to vjerujem. Jer da me poznajete, nastavili bi štedljivije u pohvalama meni nego ako hoćete da vjerujete fami. Vjerujem da je ona vidjela najprirodniji portret koji nam je o njoj ostavio princ latinskih poeta. Ako želite da vjerujete onome što o meni ljubazno i velikodušno govori presvijetli g. Vincenzo Pasqualigo, potrebno je da se prisjetite da svako rado hvali svoje stvari. A stoga što sam ja njegov plemenitaš, nije čudo da on hvali svoju stvar. Moja proslavljenost, Gosp. Antonio, reljefna je slika, koja je izdaleka izgledna, a izbliza nije zatim ništa; štoviše, to je najnedostojniji metal zabašuren divnim & pohvalnim riječima upravo najdostojanstvenijeg Senatora kakav je najsvjetliji g. Vincenzo Pasqualigo, koji, kao što ima osobinu da brani, liječi i umanjuje poroke drugih, tako mu je u prirodi da hvali, pokazuje i uveličava njihove vrline. A kako je on najhvaljeniji patricij, među prvima svoje Republike, želi i brine se da ono što zavisi od njega bude hvaljeno. Neka me

---

Delle quali, come di vn viuo esemplare, se ne potrà ciascuno securamente seruire in ogni maniera di lettere. Con la Tauola de i generi delle lettere, & di coloro, à cui esse sono scritte: Dedicatè al clariss. sig. Givlio Molino. Con Licenza de' Superiori, & Priuilegio. In Venetia, M D C I, Apresso Giouachino Brugnolo. Tavola; p. 59 (na slici je izdanje iz 1606. g).

Lettere famigliari

Al Magnifico Sig. Antonio Proculiano in Vinegia.

Vfficio
la.

O ho riceuuto la dotissima e cortesissima lettera di V. S. quantunque nel viceuerla io habbia conosciuto, ch'è o la lettera od il fo-
 rascritto non uiene a me. V. S. scriue di non conoscermi, & io glie-
 lo credo, perche se mi conosceste, procederrebbe piu parcamente
 in lodarmi. che se vuol credere allà fama. io credo ch'ella habbia ueduto il.
 naturalissimo ritratto, che di quella ne lasciò il Principe de' poeti latini. se
 vuol credere a quel, che di me cortese e magnificamente fauella il Clarissimo
 M. Vincenzo Pasqualigo, bisogna, ch'ella si ricordi che ciascuno loda uolentie-
 re le cose sue. il perche essendo io di quel gentil'huomo non è marauiglia, ch'è
 lodi una cosa sua. la mia fama, Sig. Antonio, è vna pittura di rilieuo, che
 da lontano è vistosa, e d'appresso non è poi nulla, anzi un uilissimo metallo
 inorpellato dalle magnifiche & honorate parole di sì-grauissimo Senatore,
 qual'è il Clarifs. M. Vincenzo Pasqualigo, il qual si come ha per proprietà di
 disendere, di courire, e di scemare i uirtù altrui; così ha per natura di lodar,
 di palesar, e di ampliar le altrui uirtù. e si come egli è patricio lodatissimo
 fra i primi della sua Republica, così desidera e procura, che ciò, che dipende
 da lui sia lodato. V. S. non mi chiami piu, come fa un miracolo, ma un mostra
 di disgratie di questa età. non mi chiami piu un'argo, ma una talpa priua così
 de gli occhi della fronte, come di que' dello'ntelletto. non so come V. S. di ca-
 che io dia luce, e che io risplenda di lontano; poi che niun da quel, che non ha.
 se una tenebra puo dar luce, se un fuoco puo dar fresco, se una falda di ghiac-
 cio puo dar calore posso io parimente dar lume. riconosco e ringratio ben la
 ineffabile humanità di V. S. che senza hauermi conosciuto, o ueduto mai si è
 mosso a scriuermi sì cortesemente. e le offero la mia amicitia, quale ella sia in
 perpetuo, dolendomi di non esser tale, che io corrisponda alle parole del Cla-
 rifs. M. Vincenzo, e meriti la beniuolenza di V. S. a cui bacio le mani.

Di Hadria il dì 27. di Aprile. 1569.

Alla Magnifica.

Vfficio
la.

Vel desiderio uiuace, ch'io porto in seno di riuerir V. S. e di fauel-
 lar con esso lei, come quella dalle cui parole io cauo la maggior
 consolatione del m'ndo, e come colei, la quale io desidero piu d'ho-
 norarui, che d'essere io stesso honorato, non potend' udir e ren-
 dere le uere uoci; e presentandomi la occasion di questo fidatissimo porta-
 tore zio di lei & amico di me, ho giudicato di salutare e di far riuerenza
 con questa lettera V. S. accertandola, ch'io non desidero d'esser dotto per al-
 tro, che per poterla lodare. ne per altro desiderio d'esser grande, che per po-
 terle giouare. E sopra tutto mi piacerebbe di bauer la luce per poterla uede-
 re,

Vaše Gospodstvo više ne zove čudom, kako to čini, već nesrećnim čudovištem ovoga doba. Neka me ne zove više argonom, već krticom lišenom kako očiju na licu, tako i onih intelekta. Ne znam kako Vaše Gospodstvo kaže da dajem svjetlost i sjajim nadaleko; jer niko od onih koji nemaju osim tmine ne može dati svjetlost: ako vatra može dati hladnoću, ako komad leda može dati toplinu, jednako ja mogu dati lumen. Prepoznajem i vrlo zahvaljujem na neopisivoj humanosti Vašeg Gospodstva, koje mi je, ne upoznavši me, niti ikad vidjevši me, tako ljubazno pisalo. I nudim Vam svoje prijateljstvo, tako da ono bude trajno, žaleći što neće biti takvo da budem saobrazan riječima najsvjetlijeg g. Vicenza i zaslužim blagonaklonost Vašeg Gospodstva, kojem ljubim ruke.

Iz Adrie, dana 27. aprila 1569.

* * *

Antun Prokulijan je bio i dugogodišnji poznanik talijanskog izdavača, tipografa i humaniste **Paola Manuzia** (*Paulus Manutius*, Venecija 1512 – Rim, 1574), sina glasovitog štampara i izdavača Alda Manuzia. Obratio mu se 20. decembra 1566. g. iz Šibenika, u vrijeme kada je pripremao objavljivanje svojih govora, podsjećajući ga da ga je više puta posjetio: „Mag.co et Ecc.mo S.r Mio Osser.mo Antonio Proculiano sono, il quale gli anni passati in Vinetia uisitai piu uolte V. S. da parte del Cl.mo Badoaro, alquante con M. Camillo Besalio, buona memoria, mio parente, una ò doi coll’Ecc.mo M. Giouan Battista Amaltheo.“⁵⁵

---

⁵⁵ U nastavku: *Dico cosi per ricordarmi à V. S.; perche altramente è auenuto di uoi in me, altramente può essere auenuto di me in uoi. Imperochè le uostre risplendentissime uirtuti illuminando... Inedita Manutiana. 1502-1597, Ester Pastorello, L. S. Olschki, VII, Firenze 1960, p. 291.*

Manuziu su u to vrijeme pisali mnogi proslavljeni humanisti, među kojima Frano Petrić/*Patrizio* i Luigi Groto. Obraćanje u kojem Prokulijan ističe najsvjetlije Manuziove vrline otkriva više njegovih poznanstava i povezanosti. Literat, ambasador i političar **Federico Badoer** (Venecija, 1519-1593), sin patricija i senatora Alvisea, bio je član Vijeća Desetorice, 1547. mletački poslanik u vojvodstvo Urbino, 1550. Ferdinandu I Habsburgu u Austriju, a 1554. u Španiju Karlu V, ostavši tamo do njegove abdikacije. Badoerovi izvještaji iz 1555. i 1556. g, koji su objavljeni, bili su od značaja za sticanje tačne slike posljednjih godina careve vladavine. Vrativši se iz Španije, 1557/58. osnovao je Venecijansku Akademiju, poznatu i kao *Accademia della Fama*, sa sjedištem u vlastitoj kući. *Accademia Veneziana* je bila velika, skupa i ekstravagantna organizacija, ambiciozna renesansna enciklopedijska utopija, zamišljena da služi javnim potrebama moralnog obrazovanja i školovanja u oblastima nauke, književnosti i umjetnosti, s četiri odjeljenja: *Consiglio Iconomico*, *Consiglio Politico*, *Consiglio delle Scienze*, *Oratorio*. Imala je administrativni aparat s četiri notara i sekretarijat s kancelarom Bernardom Tassom, koji je primao platu od 200 dukata, jednaku Willaertovoj, koji je bio kapelmajstor sv. Marka.⁵⁶ Institucija koju je definisanjem venecijanskih urbanih struktura Badoer utemeljio shodno *Neakademiji* (1496) Alda Manuzia, imala je važnu ulogu u širenju humanističke misli i štamparstva; Federico je pozvao upravo Paola Manuzia da vodi njenu tipografiju. A. Prokulijan je s njim posjetio P. Manuzia sasvim izvjesno prije 1561. godine, kada je alterniranjem privatnog i

---

⁵⁶ Martha FELDMAN, *City Culture and the Madrigal at Venice*, Berkeley: University of California Press, 1995, pp. 116-117.

javnog propala *Accademia della Fama*, okončana Badoerova politička karijera, a on bio uhapšen.

Pjesnik i epistolograf **Camillo Besalio**, u čijem se sonetu *Spesso da la risposta ultima parte* (1550/51) pominju njegov poetski uzor Domenico Venier⁵⁷ i *buon Federigo*,⁵⁸ a s kojim je Antun Prokulijan posjetio Paola Manuzia nekoliko puta, bio je 20. decembra 1566. već preminuo. Prokulijan navodi da je Camillo njegov *parente*; bili su u tazbinskom srodstvu: *Paula Proculiani*, sestra *Lorenza Proculiana* već je početkom 1549. s njim imala malu djecu. Međutim, na nekadašnjeg sekretara potestata u Feltreu – *enfant terrible* barskog društvenog života – vlasti u Veneciji posebno je podsjetio načelnik i kapetan Bara u izvještaju o sukobima između barskih patricija iz ljeta 1548. i o postupanju koje je bilo primijenjeno s ciljem postizanja međupatricijskog, odnosno građanskog mira. Barski sudija

---

⁵⁷ Literat Domenico Venier (Venecija, 1517–1582), magistrat i senator, nakon što se iz zdravstvenih razloga odrekao javnih funkcija, svoju kuću u predjelu S. Maria Formosa učinio je središtem književnih razgovora. Prijatelji (među kojima je bio i F. Badoer) smatrali su ga Bembovim nasljednikom, uz kojeg je bio i zaštitnik *Venecijanske Akademije*. Bio je aktivan već septembra 1557, tokom njene formativne faze. Prevodio je djela Ovidija i Horacija, pjesnički se ugledao na Petrarca i Aretina, dotičući se ljubavnih, patriotskih, pastoralnih i narodnih motiva, ali i burleske; najviše su ga međutim obilježile teme vlastitog zla i pi jeteta prema samom sebi, određenog realizma i utješne melanholične filozofije. Venier, Domenico, *Treccani.it, L'Enciclopedia Italiana – I Appendice*; <http://www.treccani.it/enciclopedia...> (29. 5. 2013), p. 1; M. FELDMAN, *City Culture and the Madrigal...* op. cit.

⁵⁸ Cfr: Camillo Besalio, Sonetto; „*Cantava Alcippo, e le vezzose capre / Lasciaro per udir di pascer l'erba: / Federico suonar' le selve e i campi.*“ *Lirici veneziani del secolo XVI*, Venezia MDCCLXXXVIII, presso Antonio Zatta e Figli, I 4.

Vicenzo Zuppano trebao je biti *indenizzato delle sue ferite da Antonio quondam Vincenzo Proculiano e da Camillo Besaglio*.⁵⁹ U februaru 1549. Camillo Besalio je molio *che le cause sue e dei suoi pupilli siano giudicate a Zara o Dulcigno o altrove*, jer je smatrao da barski potestat neće biti nepristrasan.⁶⁰ Camillov značajni poetski opus, temperamentni duh, poznanstva i prijateljstva s uglednicima, humanistima (Giovanni Matteo Bembo, Lodovico Dolce, *Lodovico Pascale* i dr.), izdavačima i štamparima, svakako su višekratno mogla olakšati Prokulijanov kontakt s Manuziom.

Antun Prokulijan pominje da je Paola Manuzia posjetio jednom ili dva puta i s *Giouan Battista Amaltheo*-m. **Giovanni Battista Amalteo** (Oderzo kod Udina, 1525/29 – Rim, 1572), literat (sljedbenik petrarkističke škole; prva zbirka stuhova mu je štampana u Veneciji 1550), mletački ambasador 1554, sekretar Karla Boromejskog od 1562. i pape Pija IV na Tridentskom koncilu, studirao je u Veneciji i pravo u Padovi (diplomirao je 1552), gdje je došao u kontakt s književnim krugovima F. Badoera i D. Veniera i upoznao P. Aretina, S. Speronija i P. Manuzia. Upravo mu je Federico Badoer, kojeg je pratio tokom poslanstva u Urbino, obezbijedio položaj učitelja u kući Lippomanija u Padovi. Oko 1558. dobio je položaj sekretara Dubrovačke Republike, odlazeći kao njen izaslanik

---

⁵⁹ *Dokumente të shekujve XVI-XVII për historinë e Shqipërisë: 1507-1592*, Injac Zamputi, Akademia e Shkencave e RPS të Shqipërisë, Instituti i Historisë, 1989, p. 151.

⁶⁰ Na osnovu čega bi se moglo pretpostaviti da je Paulin i njegov sin, humanistički kancelar i renesansni poeta *Vettor*, Viktor, rođen u Baru između 1545. i 1548. g. *Dokumente të shekujve XVI-XVII për historinë e Shqipërisë: 1507- ...* op. cit, p. 149.

često u Italiju. Njegov brat Aurelio je još 1546. radio kao pomoćni učitelj u dubrovačkoj školi, da bi posao notara preuzeo 1564. g.⁶¹ Tražeći u Dubrovniku grčke knjige za prijatelja P. Manuzia, Giovanni Battista Amalteo je tamo 1560. g. pozvao književnika N. Nascimbenija iz Ferrare, da bude javni lektor (učitelj) Republike.⁶²

Zanimljivo je da u pomenutom pismu od 20. decembra 1566. šibenski kancelar iz Bara nagovara Paula Manuzia da dovrši prijevod na latinski djela grčkog govornika i državnika Demostena,⁶³ u kojem je Ciceron (kojeg Prokulijan citira u svojem govoru) vidio vrhunac antičke retorike.⁶⁴ Ne može se isključiti mogućnost da se zapravo radi o Manuziovoj latinskoj verziji Demostenovih *Filipika* (*Demosthenis orationes quattuor contra Philippum*), objavljenih 1549. g.

Paolo Manuzio je 1533. g. preuzeo očevu štampariju, izdajući posebno latinske tekstove. Od 1558. g. je za račun Federica

---

⁶¹ Relja SEFEROVIĆ, Strani učitelj i domaći povjesničar: Nascimbene Nascimbene i Serafin Cerva o retorici, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, 45, Dubrovnik 2007, str. 61.

⁶² S obzirom da ga je oktobra 1560. pozvao upravo iz Venecije, dok je Nascimbene boravio u Reggio Emiliji, tada je s Prokulijanom mogao posjetiti i Manuzia. Amalteo, Giovanni Battista, *Treccani.it, L'Enciclopedia italiana*; <http://www.treccani.it/enciclopedia...> (Dizionario Biografico)... (28. 5. 2013), pp. 1-4; R. SEFEROVIĆ, Strani učitelj i domaći povjesničar... op. cit, str. 54, 59.

⁶³ *L'epistolario manuziano*, Ester Pastorello, Istituto per la Collaborazione Culturale, 1957, pp. 184, 324,

⁶⁴ *L'epistolario manuziano*, ... op. cit, pp. 184, 324,

Badoera bio zadužen i za *Accademia della Fama*, čiji je jedan od utemeljivača bio i Camillo Besalio. Od 1561. Manuzio se nalazio u Rimu, vodeći štampariju *del Popolo Romano* (koju je ustanovio papa Pio IV), monopolišući štamparske privilegije najvažnijih tekstova odobrenih na Tridentskom koncilu. Kao humanistički erudita, pisao je traktate, navlastito o rimskim starinama, te pasionirano komentarisao i izdavao Ciceronova pisma i govore. U Rimu je boravio tokom pontifikata triju papa. Nastupom Pija V, dominikanca uzornog života i protivnika nepotizma, koji je marno prionuo ostvarenju odluka Tridentskog koncila i koji je Dubrovnik obgrlio u vrijeme kad su ga Mlečani prokazivali kao kolaboratora s neprijateljem,⁶⁵ Manuzio je međutim nekoliko puta namjeravao da grad napusti. Rim je postao „piu povera de’ letterati che fusse mai“, pisao je svojem sinu Aldu mlađem, tj. bratu Girolama, koji je umro u Dubrovniku kao učenik 1559. g.⁶⁶ Na generacijsku povezanost renesansnih humanista ukazuje i *Epistula ad Paulum*, štampana 1563. g, latinska stihovana poslanica koju je *grande amico*⁶⁷ Viktora Camillovog Besalija (čijem je potkraj XVI v. nastradalom sinu Ivanu posvetio epitaf) – Didak Pir – uputio Paolu Manuziju, u kojoj se dubrovački, odnosno portugalski Jevrej in od njega rastaje, hvaleći Dubrovnik, humanističke odlike

---

⁶⁵ Nella LONZA, *Kazalište vlasti, Ceremonijal i državni blagdani Dubrovačke Republike u 17. i 18. stoljeću*, Zagreb – Dubrovnik 2009, str. 308.

⁶⁶ Žarko MULJAČIĆ, Novi podaci o dubrovačkom nadbiskupu Ludovicu Beccadelliju, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, Dubrovnik 2011, str. 258.

⁶⁷ Maria Francesco APPENDINI, *Notizie storico-critiche sulle antichità storia e letteratura de’ Ragusei*, Part. I, Lib. II, Ragusa MDCCCIII, p. 122.

domaćih ljudi, a posebno umijeća koja mu donose stranci i kao školski učitelji.⁶⁸

* * *

Antun Prokulijan je s jedne galije pismom od 5. oktobra 1570. g, čuvši kako se kleveta Dubrovnik, obavijestio dubrovačku vladu da su Dubrovčani prijavljeni hrišćanskim saveznicima jer su na svečan način javno proslavili pad Nikozije.

Kiparska Nikozija je pala u ruke Osmanlija 9. septembra 1570. g, te je hercegovački sandžak-beg to javio u Dubrovnik, pozvavši vladu da se veseli. Zbog toga su Dubrovčani poslali svojeg predstavnika u Foču da s pašom uredi to pitanje. Mletački sudit *Proculiano* je svima na galiji kojom je putovao odmah izjavio da je navedeno laž, jer je bio u Dubrovniku prethodnih

⁶⁸ Neven JOVANOVIĆ, *Epistula ad Paulum* (Poslanica Paulu), *Leksikon hrvatskih pisaca – djela*, 2007, 312640. didakpir-adpaulum- ... (22. 2. 2013), str. 1-3.

---

dana i ne samo da nije vidio da se Dubrovčani vesele, nego da potajno žale zbog toga. Takođe je javio dubrovačkoj vladi da je vlastitim posredovanjem uspio izdejstvovati da se na galiji ne otvore neka pisma njoj upućena, koja su bila uhvaćena na moru.⁶⁹

Odslikavajući višedimenzionalnost društvenih odnosa na jadranskom prostoru, na smjerovima evropsko-sredozemnih političkih strujanja i djelovanja humanista i drugih ličnosti velikog ugleda, sjedinjenošću privatnog i službenog dijaloga tragovima moralno-etičkih, duhovnih opredjeljenja i idejnih pogleda, s retoričnošću komunikacije u funkciji patriotske dužnosti i kulturne afirmacije, to su, za sada, najkasniji poznati podaci koji se odnose na ovog renesansnog čovjeka iz Bara.

---

⁶⁹ J. TADIĆ, *Španija i Dubrovnik u XVI v, ...* op. cit, str. 112-113 (*Saec. XVI*, fasc. IX-X).